EL SECRET DEL FANG

Un càntir neolític de la Cova d'en Pardo de Planes

Guia didàctica

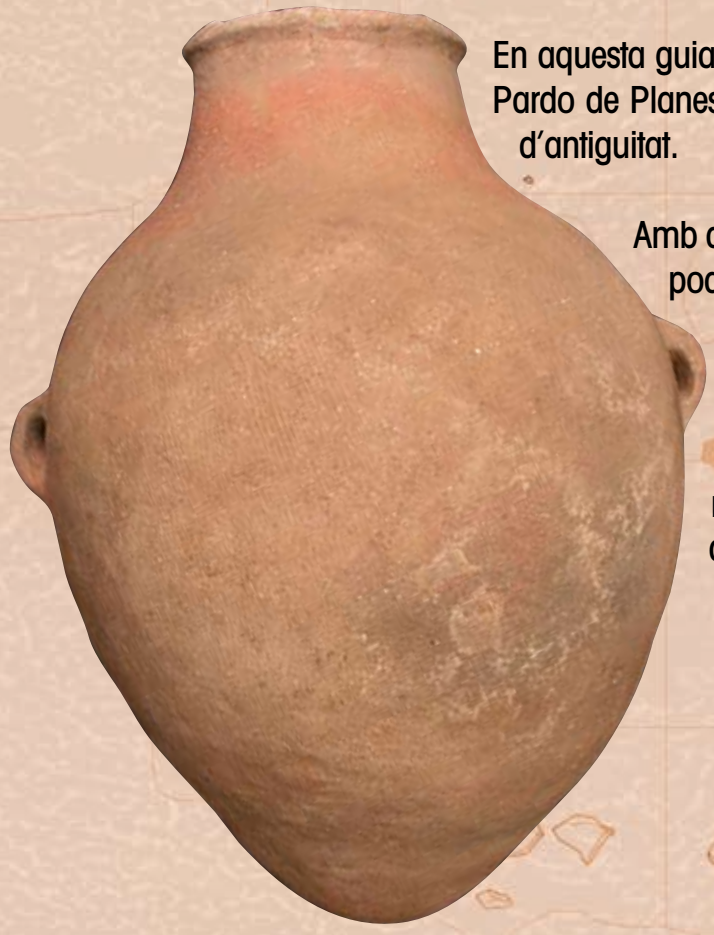

En aquesta guia et mostrarem una troballa excepcional en un important jaciment prehistòric, la Cova d'en Pardo de Planes, de la província d'Alacant. Es tracta d'un recipient ceràmic del neolític de fa 6.600 anys d'antiguitat.

Amb aquesta guia podràs conéixer a més l'elaboració i decoració d'un vas ceràmic però sobretot podràs valorar la importància que té el context que envolta una peça arqueològica per entendre el seu significat.

En aquest sentit el MARQ treballa amb un objectiu prioritari: la voluntat explícita d'apropar el patrimoni arqueològic a la ciutadania i molt especialment als escolars, als quals el museu vol oferir materials adequats per a la seua formació, com ara aquesta guia. Amb aquesta finalitat s'ha realitzat l'exposició El secret del fang.

Josep Albert Cortés i Garrido
Director Gerent del MARQ

OBJECTIUS

• Valorar críticament la intervenció humana i adoptar un comportament de conservació del patrimoni arqueològic.
• Fomentar l'interès per l'arqueologia.
• Valorar l'arqueologia com a font bàsica d'informació històrica.
• Comprendre les maneres de vida i les transformacions en la prehistòria.
• Conéixer el procés d'elaboració de la ceràmica neolítica.
• Valorar la imaginació i la intel·ligència dels nostres avantpassats els descobriments han contribuït al progrés de la humanitat.
• Interpretar el jaciment amb l'observació de les restes del material trobat.
• Utilitzar el mètode científic per a obtenir conclusions a partir de les restes obtingudes.
• Comprendre el valor de les restes in situ per a obtenir una informació correcta.
• Potenciar la capacitat de l'alumnat perquè sàpia cercar, enregistrar i seleccionar informació.

COM TREBALLAR LA GUIA

Aquesta guia consta de dues parts:

PART I. EL SECRET DEL FANG: EL CÀNTIR DE LA COVA D'EN PARDO.

Aprofundim en el coneixement de la peça objecte de l'exposició temporal i resolem preguntes: on es va trobar? Com es va fabricar? Quan? Quina era la seua funció? Comprendrem com l'anàlisi de les restes de ceràmica trobades al jaciment constitueix una de les fonts principals d'informació per a conéixer dades d'interés sobre aspectes diferents de la vida quotidiana de l'època.

PART II .- EL SECRET DEL FANG: LA CERÀMICA EN EL NEOLÍTIC

En aquesta segona part coneixerem les tècniques d'elaboració de la ceràmica en el neolític i els tipus de decoració. Visitarem la Sala de Prehistòria i la Sala d'Arqueologia de Camp.

TEMPORALITZACIÓ

La duració prevista ha de ser:

-PART I: MITJA HORA
-PART II: MITJA HORA

NIVELL-INCLUSIÓ DE L'ACTIVITAT AL CURRÍCULUM ESCOLAR. .

La informació i les activitats plantejades van dirigides fonamentalment a aquests cursos:

-3r cicle de Primària. Entre els seus continguts conceptuals figuren Prehistòria i Edat Antiga a la Comunitat Valenciana i a Espanya.

-1r de l'ESO. Entre els seus continguts trobem El procés d'hominització. La Prehistòria: periodització i concepte. Caçadors i recol·lectors. Canvis produïts per la revolució neolítica. L'edat dels metalls.

Pensem que amb les adaptacions escaients realitzades pel docent, aquesta guia didàctica pot adaptar a tots els nivells tant de Primària com de Secundària ja que conéixer i valorar la nostra herència cultural i el patrimoni artístic és un objectiu inclòs i necessari en tots els cicles.

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

PART I. - EL SECRET DEL FANG: El CÀNTIR DE LA COVA D'EN PARDO

Resoldre el MISTERI

A. EL LLOC DE LA TROBALLA SITUACIÓ DE LA COVA. (El context geogràfic).

La Cova d'en Pardo es troba al nord de la província d'Alacant, en el terme de Planes que pertany a la comarca del Comtat. És una cavitat que es troba a la Serra de l'Albureca. La cova pren el seu nom (En Pardo) del cognom dels antics propietaris. És de dimensió mitjana. Es tracta d'una nau dividida en dues per una estalactites de grans dimensions i que conforma dues sales: la sala de l'esquerra i la sala de la dreta.

B. – EL DESCOBRIMENT I LA SEUA EXCAVACIÓ

El setembre de 2004 es va produir una troballa especial a la Cova d'en Pardo: un recipient ceràmic sancer del neolític que va esdevindre excepcional per la seua bona conservació i que va ser elaborat ara fa uns 6600 anys.

L'excavació arqueològica permet reconstruir la història de la societat a través de les seues restes materials. El mètode variarà segons les característiques del lloc on es va excavar: cova, assentament a l'aire lliure, àrees urbanes o sota l'aigua, com podràs comprovar si visites les sales d'arqueologia de camp, arqueologia urbana i arqueologia subaquàtica del MARQ.

Per a l'excavació que es planteja a la Cova d'en Pardo s'utilitza un sistema de quadrícula que divideix l'àrea excavada a quadres d'uns 2 m^2 que s'identifiquen mitjançant parells de números. Cadascun d'aquests sectors es subdivideix en 4 d'1 m^2 que s'anominen amb les quatre primeres lletres de l'abecedari. Després es va aprofundint per capes estratigràfiques i així podem obtenir informació de característiques de l'home que va ocupar la Cova d'en Pardo en diferents moments gràcies a les troballes arqueològiques que s'hi troben.

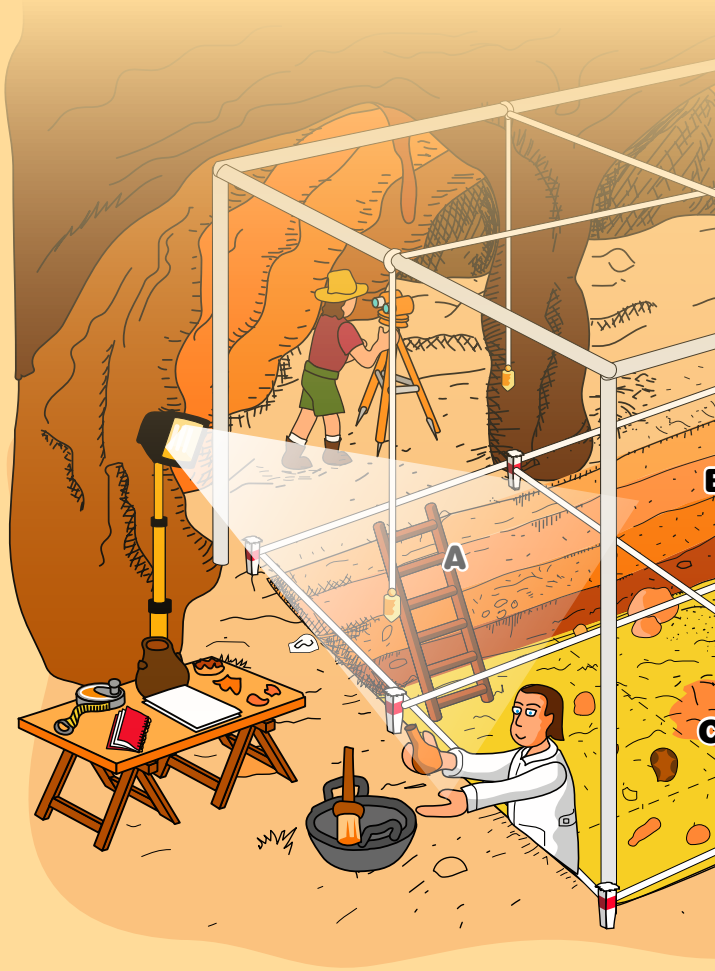

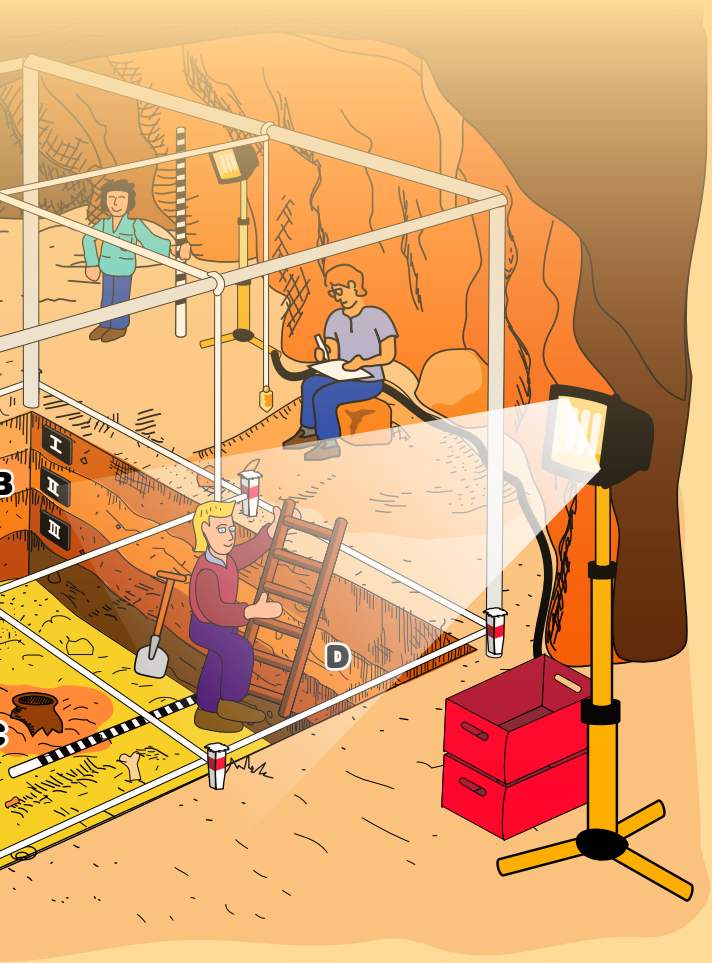

La troballa del vas es va produir en l'excavació de l'àrea del fons de la cova, al quadre **7.6/A** i en el nivell estratigràfic VI. Un vas amb el fons cònic, i per això no dissenyat per sostenir-se per si mateix sinó soterrat parcialment al sòl. Quins secrets amagarà?

Completa el sistema de quadrícula utilitzat i localitza el sector on va aparèixer el càntir a la planta de la cova, per ajudar els arqueòlegs han deixat definides la quadrícula 4.3 i algunes dels voltants:

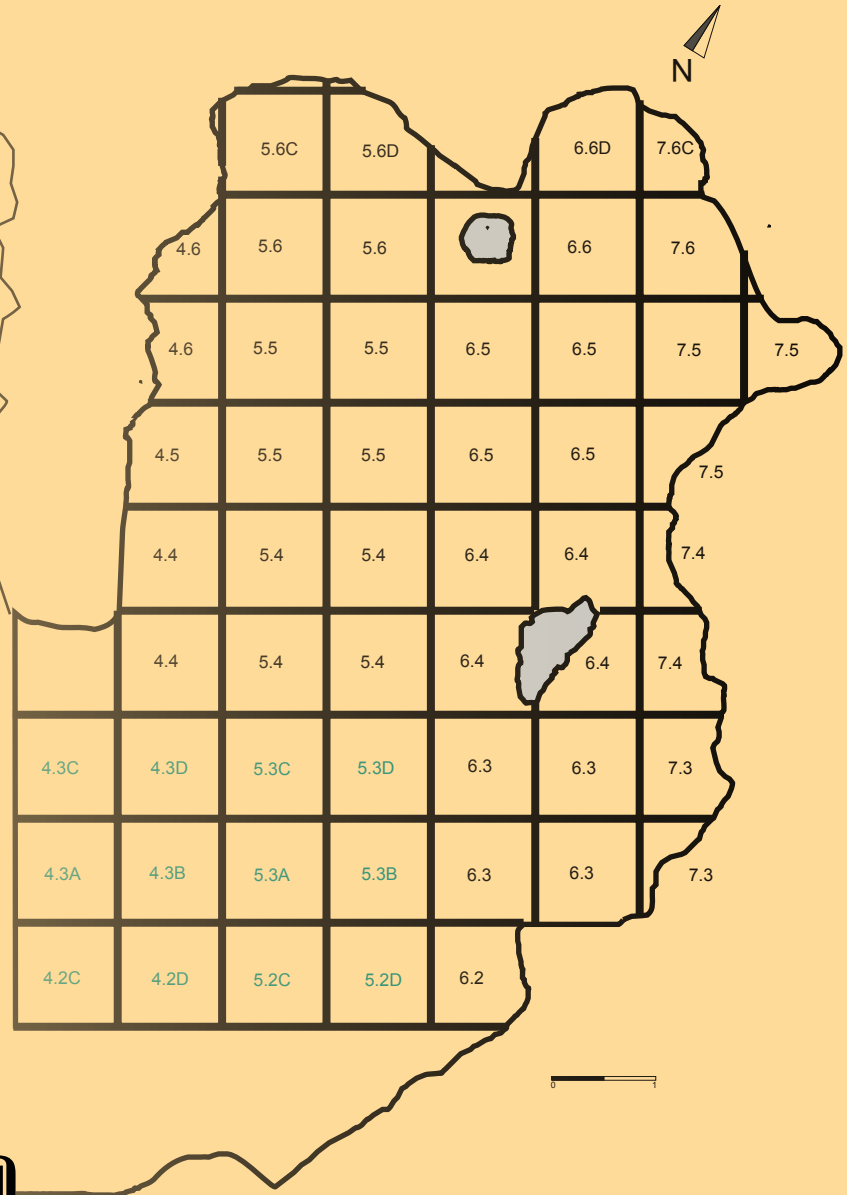

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

C.- LA INVESTIGACIÓ SOBRE EL CÀNTIR

La Cova d'en Pardo va ser utilitzada per la gent del neolític, com a cleda d'un bestiar integrat per cabres i ovelles. Aquests ramaders neolítics van tenir molta cura amb el càntir ja que aquest s'hi trobava dins d'un vall o fossa on hi quedava al descobert tan sols la boca.

L'espai on s'hi va trobar queda al fons, a la dreta de la cova. Amb el vas s'hi van localitzar les restes d'una foguera, guarniments en petxines i elements tallants fets amb sílex. Un altra troballa d'interés va ser una gran pedra utilitzada com a molí o superfície per a moldre grans de cereal o partir fruits secs. Ben prop d'allí amb tota seguretat va resultar habitual que encengueren un foc per a cuinar i escalfar-se. La disposició de la peça, els restes de la foguera i els altres elements esmentats suggereixen que aquesta zona podria haver estat protegida amb algun tipus de tanca disposada entre les dues columnes que devia impedir la entrada del bestiar del qual es té constància per les restes de fauna.

La possibilitat que el recipient contingués algun tipus de producte lacti, resultat del munyiment de cabres, és molt probable, com també devia haver servit per a emmagatzemar aigua.

Per què creus que el càntir podria tenir llet?.

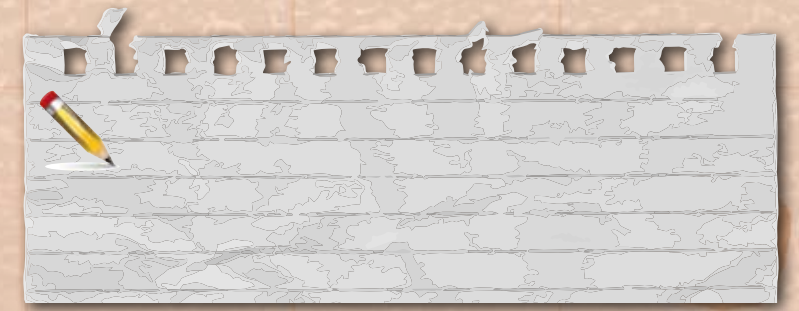

Al final de l'estiu quan aquest grup es desplaçava a algun altre lloc en pla, el càntir romandria a la cova tapat per evitar que s'omplira de terra, amb un tap de fang. Amb el temps la cova va haver de ser ocupada per un grup diferent dels que el van soterrar-lo i no van identificar la posició del càntir.

I així, amb el pas del temps, el càntir i els altres objectes s'hi van cobrir amb capes de terra.

Ordena cronològicament les fases de l'excavació del càntir.

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐

4 ☐ 5 ☐ 6 ☐

7 ☐ 8 ☐

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

LES SEUES CARACTERÍSTIQUES TECNOLÒGIQUES

La tècnica de fabricació en aquest tipus de càntirs és de mitjana qualitat, amb argila tosca, de color taronjat pàl·lid, ocre, vermellós o gris. El color de la superfície del vas de la Cova d'en Pardo és vermellós i com pots observar és més vermellós com més ens hi acostem al coll.

La pasta és d'alta porositat, la qual cosa fa que els vasos siguen permeables, cosa que facilita l'evaporació a través de la superfície externa del got, tot remenant la calor i permetent que es refresque el seu interior, cosa que fa que es tracte del contenidor d'emmagatzematge perfecte per a líquids en climes calorosos.

Es tracta d'atuells amb parets gruixudes que s'aprimen cap a la vora i que presenten en general poca cura en el tractament de la superfície exterior, allisades encara que sense una finor excessiva, en ocasions espatulades i en altres amb decoració pentinada. La decoració en el vas d'en Pardo presenta un pentinat per tota la superfície realitzat amb un element amb dentat de fusta o os. El pentinat, segueix un traçat de línies en sentit vertical. Únicament ben prop de les dues anses s'hi observen traçades en sentit horitzontal. En la major part dels casos no se superposen els traços sinó que n'apareixen uns a continuació d'altres.

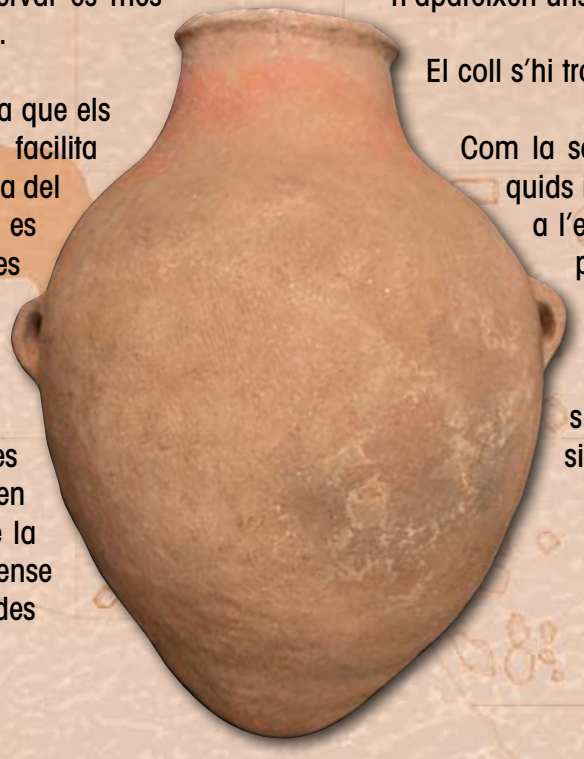

El coll s'hi troba ben diferenciat del cos.

Com la seua funció és d'emmagatzematge de líquids i se solen trobar en l'interior de fosses per a l'extracció del contingut s'utilitzarien gotets per a recollir el líquid de l'interior del recipient.

Habitualment porten dues o tres anses, situades a la part mitjana del cos i en posició més o menys simètrica.

Observa bé el vas d'en Pardo i contesta aquestes preguntes:

Mira atentament els traços del pentinat.

Quants números de pues devia tenir la pinta amb la qual es va realitzar la decoració?

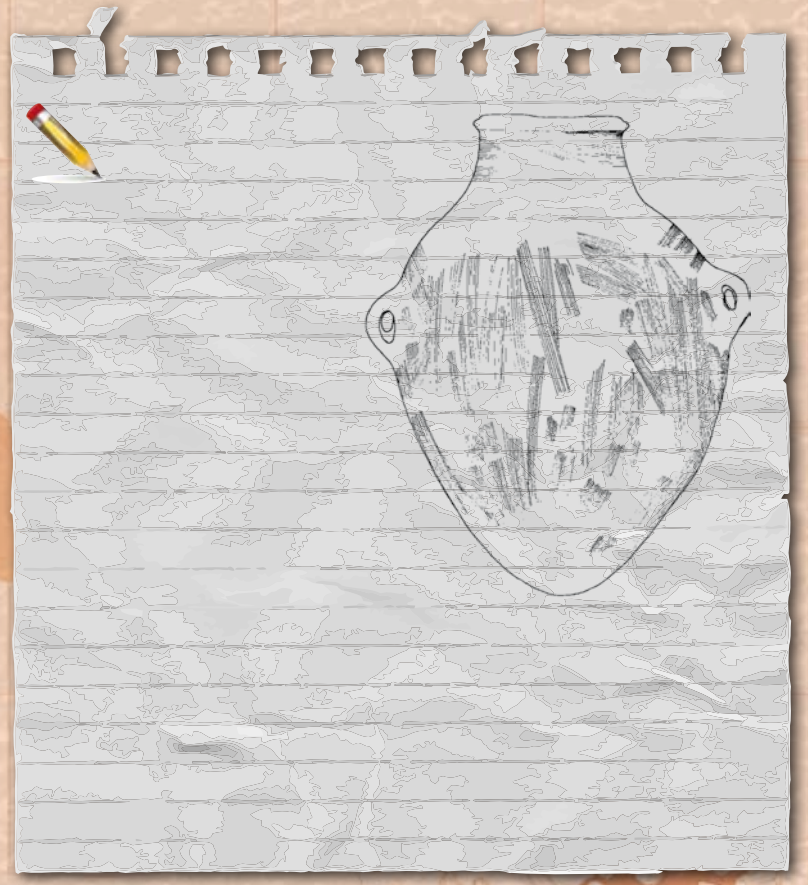

Hi observes un altre tipus de decoració?. Fixa't en el cantell del càntir. Descriu-la. Raona a què poden ser degudes:

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

Els vasos amb la forma d'àmfora devien ser molt corrents en la seua època. A la Comunitat Valenciana, Múrcia i Andalusia, existeixen altres recipients semblants al d'en Pardo. Observa atentament la il·lustració on apareixen els càntirs representats a escala perquè pugues veure les proporcions entre ells i el jaciment d'on procedeixen.

Saps què significa exactament la paraula 'càntir'?

-Recipient que s'utilitza per a emmagatzematge i transport de líquids.

-Que serveix per a contenir llet

-Que té una forma arredonida

EL MARQ I LA COVA D'EN PARDO

Des del 1993 el MARQ desenvolupa el programa de recerca arqueològica per a la Cova d'en Pardo. Aquests programes fomenten el coneixement, la recerca i conservació dels jaciments arqueològics, part important del nostre patrimoni cultural, ja que el seu estudi permet conéixer el llegat dels nostres avantpassats, especialment d'aquelles societats que no ens hi han deixat documents escrits.

Gràcies al treball dels arqueòlegs sabem que la Cova d'en Pardo va ser habitada al llarg del neolític per diferent grups humans que van deixar empemtes de la seua manera de vida, vestigis materials a través dels quals hi podem reconstruir la història, com la dels ramaders que van dipositar el càntir en aquesta cova. Com has pogut comprovar és molt important que cada objecte s'estudie dins del seu context, i es valore la seua posició respecte a altres objectes i l'estrat on s'hi ha trobat.

A la pàgina següent pots observar l'estratigrafia de la Cova d'en Pardo.

A la pàgina d'adhesius adjunta et mostrem tot un seguit d'objectes arqueològics que s'han excavat a la Cova d'en Pardo. Ajuda els arqueòlegs i col·loca'ls a l'estrat corresponent tot seguint aquestes pistes:

A. - La cova es va utilitzar també com a cleda. En la mateixa cova s'han trobat soterraments de les acaballes de l'edat del bronze.

B. - Cap al final del neolític es va assistir a una autèntica diversificació dels ornaments. Els ídols amb os representaven la divinitat amb forma humana. Als plànols s'assenyala una silueta femenina completa.

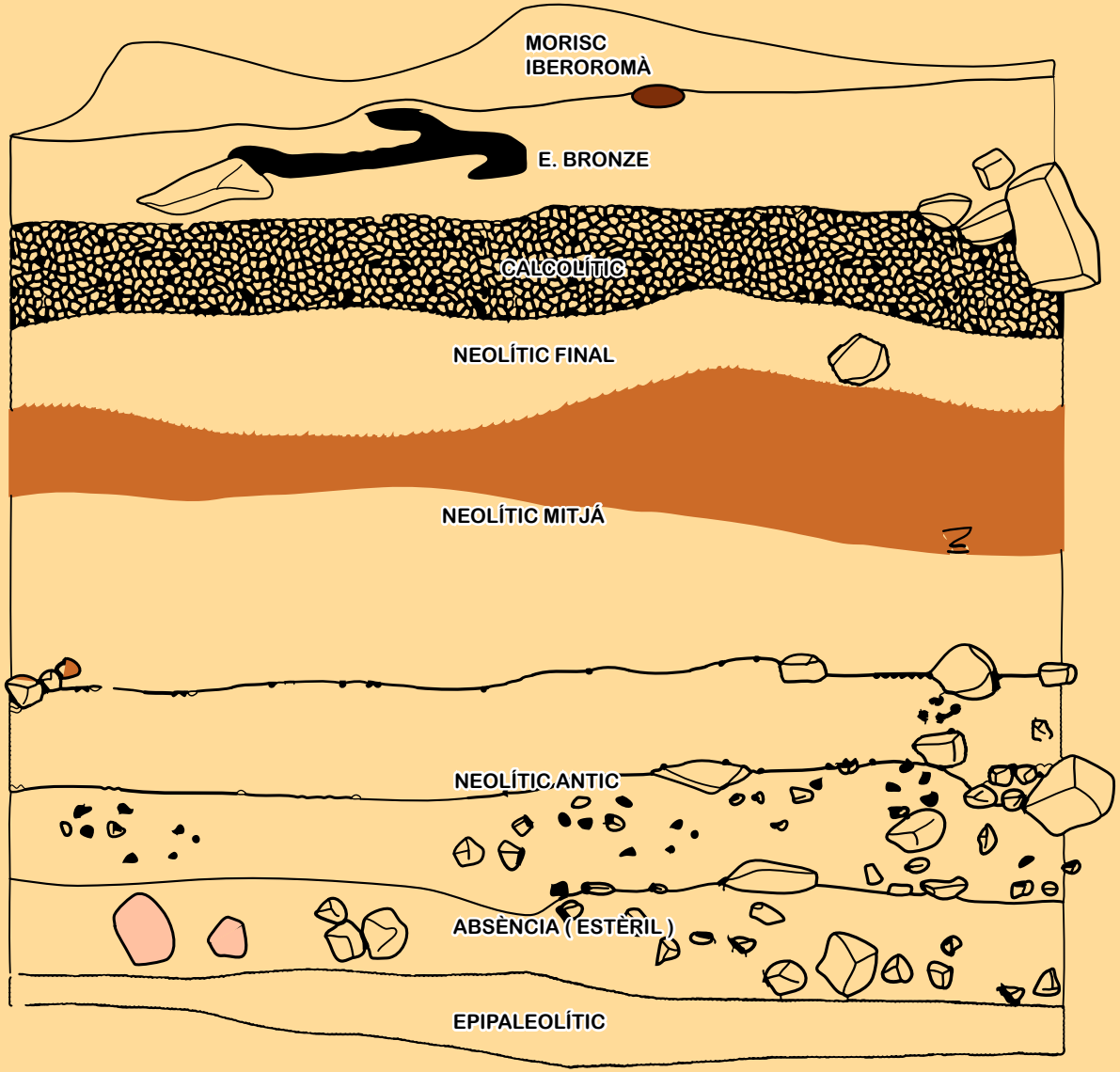

C.– A l'epipaleolític s'utilitzaven làmines de silex de tamany molt reduït.

D.- Al calcolític es van fer trepanacions, que consisteixen en una perforació al crani realitzada amb sílex. Hom pensa que tenia un caràcter ritual.

E.- Les ceràmiques amb decoració cardial són característiques del neolític més antic. Aquesta decoració s'hi realitza amb una petxina.

F.- Després d'haver llegit la guia sabràs col·locar el vas al seu lloc corresponent

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

PART II.- LA CERÀMICA AL NEOLÍTIC

La ceràmica són els recipients modelats amb argila i cuits posteriorment, fet que li proporciona les propietats de duresa i impermeabilitat. La paraula deriva del grec Keramikos ("fet de fang"). La ceràmica estava destinada a cuinar aliments i a contenir aigua o grans.

LA SEUA ELABORACIÓ

Durant el neolític té lloc l'aparició i la utilització de la ceràmica. Trobem una gran varietat de formes, bols, olles, vasos, plats, fonts, gots... S'hi elaborava amb argila barrejada amb petites partícules minerals que evitaven el quarterat del vas al forn.

El procés de fabricació de la ceràmica comprén diferents fases:

1. Obtenir la matèria primera (el fang). S'aconsegueix barrejant l'argila amb aigua i pastant-la.
2. El modelat de l'argila. Pot fer buidant directament amb les mans una pasta compacta, o bé elaborant tires o rotllos d'argila que es dipositen un a sobre d'un altre.
3. Tan bon punt s'obté la forma del vas es regularitza la seua superfície amb els dits o amb espàtules d'os. En ocasions aquesta s'impregnava amb una fina capa de fang molt diluïda (engalba).

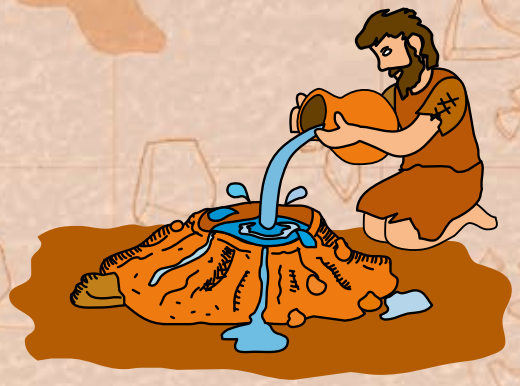

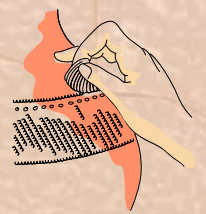

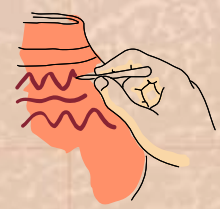

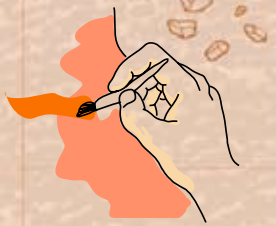

4 La decoració. Es realitza majoritàriament quan la pasta està encara fresca. Utilitza diferents tècniques: impressió, incisió, decoració feta en relleu o pintada.

La impressió consisteix a aplicar una marca o empremta que pot ser una part del cos (ungles, dits), un útil (punxó, pinta), petxines marines (cardial), cordes, etc.

La incisió consisteix a desplaçar un objecte tallant o punxant sobre la superfície. A la pentinada l'instrument és multidentat, tot deixant solcs paral·lels com si arrossegàrem una pinta per la superfície.

Les decoracions en relleu o "motius aplicats" consisteix en la incorporació abans de la cocció d'elements decoratius com ara botons, comptes, pedres menudes.

A les pintades, la pintura s'aplica amb pinzell, amb els dits o amb una espàtula.

5 La cocció. S'hi realitzava a les fosses excavades al terra cobertes de llenya, a manera de senzills forns. Com temperatura mínima es necessita que el forn arribara als 550-600ºC.

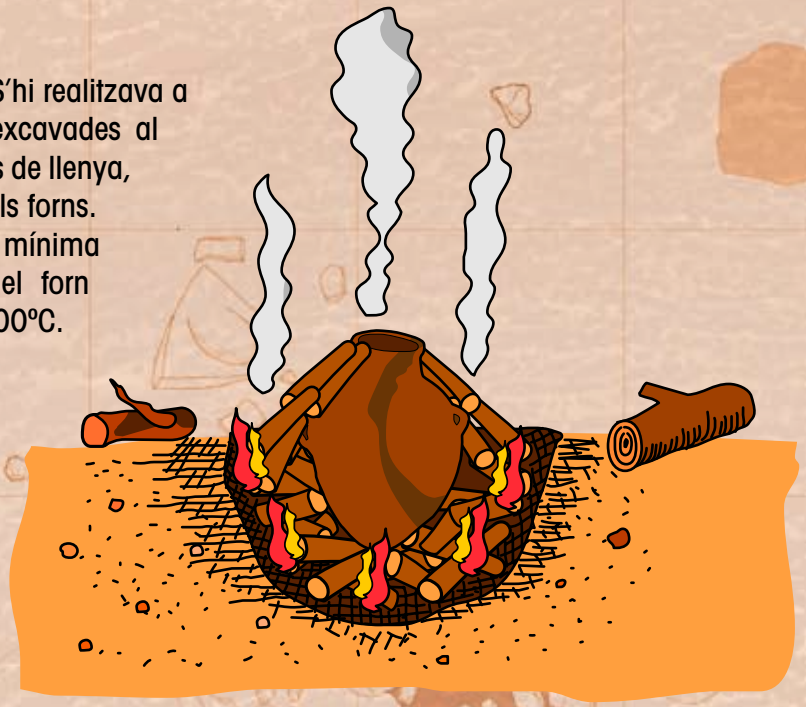

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

Per conèixer més coses sobre la ceràmica, a més de veure l'àudio visual d'aquesta exposició, visita LA SALA DE PREHISTÒRIA DEL MUSEU.

Observeu atentament L'AUDIOVISUAL SOBRE "TECNOLOGIA", fixa't sobretot en el procés de fabricació de la ceràmica que hi apareix. Contesta a aquestes preguntes sobre la informació que hi apareix:

Com realitzen el modelatge de l'argila? Marca la resposta correcta:

☐ Buiden directament amb les mans la pasta

☐ elaboren tires o rotllos

-De les diferents decoracions que veuràs en l'audiovisual, posa un número per ordre d'aparició:

☐ -Incisa ☐ -Impresa cardial ☐ -Impresa

☐ - P i n t a d a ☐ -Digital

Aneu en direcció a les VITRINES CENTRALS i localitza la VITRINA E. Quin objecte arqueològic relaciones amb la decoració de la ceràmica?

Localitza a la vitrina G la ceràmica que es cataloga dins d'amb forma d'àmfora. De quin jaciment prové?

Uneix amb una fletxa cadascuna de les ceràmiques que apareixen a les vitrines amb la seua tècnica decorativa:

impresa

impresa cardial

impresa amb decoració plàstica

incisa

Sabries col·locar cada terme de les parts d'un recipient al lloc adequat?

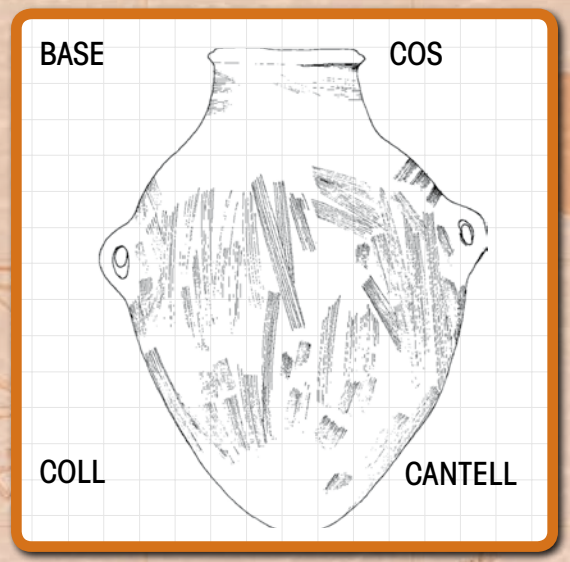

MUSEU EUROPEU DE L'ANY
MARQ
DIPUTACIÓ D'ALACANT

TREBALL A L'AULA

Ens sembla interessant que tan bon punt s'haja acabat l'activitat feu el vostre càntir amb forma d'àmfora. Anem a indicar els passos que s'han de seguir:

Modela l'argila i fabrica tires o rotllos.

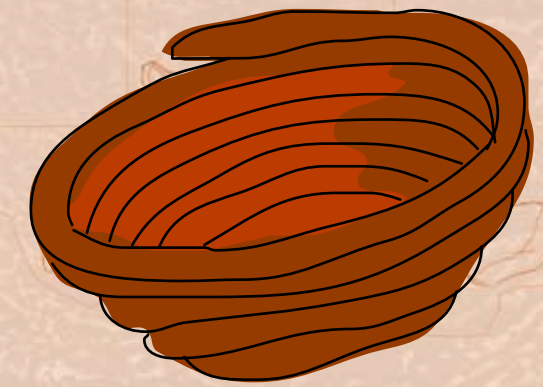

Col·loca les tires d'argila en forma d'escala cap a fora.

Tan bon punt obtingues la forma del vas amb forma d'àmfora s'allisen les parets interiors i exteriors amb els dits o amb espàtula.

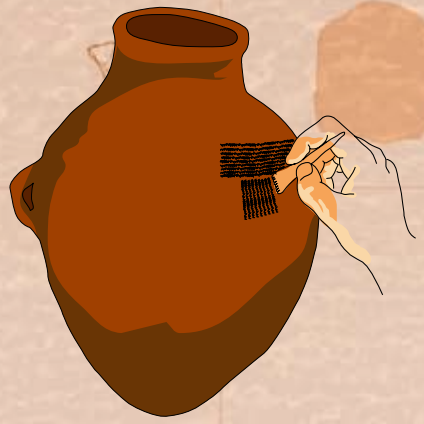

Decorem el càntir. Com et mostra el dibuix el vas d'en Pardo presenta un pentinat per tota la superfície, amb predomini de línies en sentit vertical.

Per a informació del professorat i l'alumnat es ven com a material escolar un tipus d'argila anomenada 'argila per a modelar', que s'asseca a l'aire lliure i no necessita cocció.

CRÈDITS:

Director Gerent Fundació C. V. MARQ:
Josep Albert Cortés i Garrido

Director Tècnic MARQ:
Manuel Olcina Doménech

Director d'Exposicions del MARQ:
Jorge A. Soler Díaz

Textos:
Gema Sala Pérez
Rafael G. Moya Molina

Assessorament:
Consuelo Roca de Togores

Gabinet Didàctic MARQ:
Gema Sala Pérez
Rafael G. Moya Molina
José M ª. Galán Boluda
María Briones Marín

Unitat de Difusió i Exposicions:
Juan A. López Padilla
Teresa Ximénez de Embum
José L. Menéndez Fueyo
Sabina Palomares Armengol
Lorena Hernández Serrano

Arxiu Documental Tècnic MARQ:
Miguel Benito Iborra

Documentació, fotografies i il·lustracions:
Catàleg El secret del fang

Disseny i maquetació:
VDH Comunicación©2009

Impremta: Ingra Impresores S.L.

ISBN: 978-84-612-9600-2

MUSEU EUROPEU DE L'ANY

MARQ

DIPUTACIÓ D'ALACANT

MUSEU EUROPEU DE L'ANY

MARQ

DIPUTACIÓ D'ALACANT

Pl. Doctor Gómez Ulla s/n - 03013 Alacant
Tel. 965 149 000 - www.marqalicante.com